

Dört asır dört şair bağlamında divan edebiyatında dünya algısı**Halime ÇAVUŞOĞLU¹****APA:** Çavuşoğlu, H. (2019). Dört asır dört şair bağlamında divan edebiyatında dünya algısı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 224-240. DOI: 10.29000/rumelide.541014**Öz**

Divan edebiyatında çoğunlukla dinî ve tasavvufî bakış açısıyla değerlendirilen dünya kavramı, yüzyıllar boyunca çok farklı unsurlarla sembolize edilmiş, çoğu zaman fiziki ve coğrafi bir varlık olmaktan ziyade insanların ona yüklediği anlamlarla değerlendirilmiştir. Bu da dünya kavramının ahlaki bir kavram olarak ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Bu anlayıştan dolayı edebî metinlerde dünya, çoğunlukla uzak durulması gereken bir unsur olarak telakki edilmiştir ve dünya kavramına ilişkin yapılan benzetmeler de bu doğrultuda çoğunlukla olumsuz nitelikte olmuştur. Edebî metinlerde, kimi zaman bir oyun yeri, kimi zaman bir pazar, kimi zaman bir acuze, kimi zaman da bir yılan olarak algılanan dünyanın vefasızlığına, döneçliğine, kararsızlığına da ayrıca dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada öncelikle dünya kavramının Kur'an-ı Kerim ve hadislerde genel itibarıyla nasıl değerlendirildiği ifade edilecek, ardından ilk dönem İslâmî ürünlerinden alınan metinlerle çalışma örneklendirilecektir. Bu bağlamda divan şiirinin büyük şahsiyetlerinin yetiştirdiği 15., 16., 17. ve 18. yüzyıllardan tespit edilen şairlerin divanlarında dünya kavramına yönelik var olan beyitler taranıp divan şairinin dünya algısına yönelik tespitler yapılmaya çalışılacaktır. Çalışmada değerlendirmeler üç başlık altında ele alınacaktır. Öncelikle dünya kavramına yönelik benzetmeler seçilen şairler noktasında tespit edilecek, akabinde metinlerde dünyanın niteliklerine dair yapılan göndermeler örneklendirilerek insanların dünya ve dünya hayatına dair alması gereken tedbirler şair gözüyle sunulacaktır. Bu zeminde divan edebiyatında dünya algısına dair tespitler dört asır ve dört şair bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Divan edebiyatı, divan şiirinde dünya, tasavvuf, divan.**The perception of the world in divan literature in the context of four centuries and four poets****Abstract**

The concept of the world, which is mostly evaluated in religious literature from the religious and mystical point of view in Divan literature, has been symbolized by many different elements over the centuries, and has often been evaluated by the meaning attributed to it by people rather than as a physical and geographic entity. This has paved the way for the concept of the world as a moral concept. Because of this understanding, the world in literary texts is mostly considered as an element that needs to be avoided and the analogies made about the concept of the world are mostly negative in this direction. In literary texts, the world's hypocrisy, betrayal and instability, which can be perceived as sometimes a game place, sometimes a market, sometimes a grumpy woman and sometimes a snake, have also been pointed out. In this study, firstly how the concept of world is evaluated in the Quran and Hadith-Sharifs will be explained, then the study will be exemplified using

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Erzurum, Türkiye), cavusogluhalime@erzurum.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8717-5679 [Makale kayıt tarihi: 07.02.2019-kabul tarihi:13.0.2019; DOI: 10.29000/rumelide. 541014]

the works taken from the first period Islamic products. Poets from the 15th, 16th, 17th and 18th centuries, in which the great personalities of the divan poetry were raised, will be selected and conclusions about the world perception of the divan poet will be drawn by scanning the couplets existing for the concept of the world in the selected poet's divans. In this study, the evaluations will be discussed under three headings. Firstly, the comparisons for the concept of the world will be determined for the chosen poets, then the references in the texts about the qualities of the world will be exemplified and finally the measures that people should take on the world and world life will be presented from the perspective of the poets. The determinations of world perception in divan literature will be evaluated in the context of four centuries and four poets.

Key words: Divan literature, world in divan poetry, mysticism, divan.

Giriş

Edebî metinlerde çoğu zaman *zemin*, *cihan*, *âlem* isimlendirmeleriyle karşımıza çıkan dünya kavramı terimsel, tasavvufî ve edebî olarak farklı tanımlamalarla değerlendirilmektedir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "üzerinde yaşadığımız toprak ve denizler, yeryüzü²" şeklinde tanımlanan kavramın metinlerde özellikle dinî-tasavvufî ve kültürel yönleriyle kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Tasavvufî olarak Cebecioğlu tarafından "*Arapça yakın, alçak gibi lügat anlamlarına karşılık, üzerinde yaşadığımız şu gezegenin adıdır. Tasavvufta, dünya çeşitli şekillerde tanımlanmıştır: 1-Seni Allah'tan ahkoyan her şey, 2-İmtihan yeri, 3-Ahiretin tarlası, 4-Geçici, fani yer. Dünya ile ilgili olarak dervişler: 'Yalan dünya', 'yalancı dünya', 'dünya mahı dünyada kalır.' demişlerdir. Dünya ayrıca cadı, yılan, zehir ve fahişeye benzetilmiştir (1997: 229).*" şekillerinde tanımlanan kavram, Uludağ tarafından "*yakın olmak mânasına gelen dünüv kökünden türemiş 'en yakın' anlamındaki ednâ kelimesinin müennesidir. Kur'an'da ahiret ve ahiret hayatının karşılığı olmak üzere çok defa, "yakın hayat" anlamındaki el-hayâtü'd-dünyâ tamlamasında hayat kelimesinin sıfatı olarak, bazen de belirli (mârif) şekliyle isim olarak kullanılmıştır. Hadislerde ise belirsiz (nekre) olarak da geçer. Bu yakın hayatın ardından gelecek olan hayata, "sonraki hayat" anlamında ahiret adı verilmiştir (1994: 22).*" ahiretle olan ilişkisi bağlamıyla değerlendirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de³ geçici bir oyun yeri, hadislerde müminler için bir zindan, insanlar için bir sihirbaz hatta Hak katında bir sineğin kanadı kadar değersiz olarak gösterilen dünya, ahiret hayatının hazırlık mekânı olması ve sonsuz hayatın saadetinin burada sürdürülen hayata bağlı olması noktasında önemli addedilmiştir. Dünya hayatının geçiciliğine yönelik ayet ve hadislerden birkaç tanesini şöyle sıralayabiliriz:

Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çer çöp haline gelmiştir. Âhirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir (*Hadid, 57/20*).

(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi (*Ankebut, 29/64*)!

Dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibarettir. Siz iman eder ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız O da hak ettiğiniz karşılığı verecek, sizden servetinizi de istemeyecektir (*Muhammed, 47/36*).

² bkz. <http://www.tdk.gov.tr>

³ Ayet mealleri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir> adresinden alınmıştır.

Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir (*İmam Nevevi, 2016: 444*).

Âhiretin yanında dünyanın değeri, ancak sizden birinizin parmağını denize daldırmasına benzer. Parmağı ile denizden alabildiği suya bir baksın (*İmam Nevevi, 2016: 439*).

Dünyadan sakının! Zira o insanları sihirleri ile etkileyen Hârût ve Mârût'tan daha büyük sihirbazdır (*Gazali, 2003: 221*)!

Yukarıda da ifade edildiği gibi dünya hayatı salih ameller işleme noktasında bir fırsattır ve insan bu fırsatı iyi değerlendirmelidir. Ayrıca İslâm'da dünya nimetlerinden istifade etmek yasaklanmamıştır. Dünya hayatı Kur'an'da genellikle ahiret hayatı ile birlikte anılmış, bazen ikisi arasında karşılaştırma yapılarak ahiret hayatının üstün olduğu belirtilmiştir. "Kur'an'a göre, âhiret için amelleri engellemeyen ve aksatmayan dünya hayatı meşrû bir nimet, hatta saadettir (Uludağ, 1994: 22)." A'râf Suresi 32. ayette de şöyle zikredilmektedir: "De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır."

Diğer taraftan dinî-tasavvufî kaynaklarda, peygamber kıssalarında, evliya enbiya menkıbelerinde dünya hayatının ahiret hayatı karşısındaki değersizliği ve geçiciliği birkaç örnekle şöyle dile getirilebilir:

Cebrail, Hz. Nuh'a sorar:

-Ey peygamberlerin en uzun ömürlüsü, dünyayı nasıl buldun?

Hz. Nuh şöyle cevap verir:

İki kapılı bir ev gibi; birinden girdim diğerinden çıktım (*Gazali, 2003: 220*).

Hz. Lokman oğluna şöyle bir nasihatte bulunur:

Yavrucuğum, dünya engin derinlikte bir deryadır. Orada çok insanlar boğuldu. O engin denizde takvayı kendine gemi edin. Gemiye yükleyeceğin eşya Allah Teala'ya iman olsun. Geminin yelkeni de Allah'a tevekkül etmek olsun. Böyle yaparsan belki kurtuluşa erersin, başka da kurtuluş yolu görmüyorum (*Gazali, 2003: 227*).

Gazali, Allah'ın Hz. Musa'ya şöyle vahyettiğini ifade eder:

Ey Musa! Zalimler yurdu dünyadan sana ne! Orası sana göre yurt değil. Dünya ile ilgili endişelerden kurtul, aklını o anlayıştan kurtar. Dünya ne kötü bir yurttur. Ama dünyada salih ameller işleyenler için öyle değil! Onlar için ne iyi yurttur. Ey Musa! Ben mazlumun hakkını alıncaya kadar zalimi tarassut altında tutarım (*2003: 222*).

Meşhur âlim ve zahit Hasan-ı Basrî kendisine kulak verenlere dünyanın geçiciliği üzerine şöyle seslenmiştir:

Ey, Âdemoğlu yapayalnız öleceksin, yapayalnız gireceksin mezara, yapayalnız dirileceksin ve yapayalnız hesap vereceksin! Öyleyse bu yalancı dünyaya neden tamah etmeli? Bu dünyaya hiç gelmemişsin ahireti ise hiç terk etmeyecekmişsin gibi düşün (*Schimmel, 2001: 45*).

Bağdatlı mutasavvıf Şiblî dünya ve dünyalığın Hak ile bir engel olduğunu şu şekilde ifade eder:

Dünyayı da ahreti de emrime amade kıl, ta ki dünyayı bir lokma yapıp bir köpeğin ağzına atayım, ahreti de bir lokma haline getirip bir Yahudi'nin ağzına koyayım. Zira her ikisi de maksut [amaç] için hicaptır [engeldir] (*Schimmel, 2001: 54*).

Tasavvufta dünya kavramına bakış ona yüklenen anlamla değerlendirilmiş ve dünya, çoğunlukla fiziki ve coğrafi bir mekân olarak değil, ahlaki bir kavram olarak açıklanmıştır: "... tasavvuftaki dünya kavramını, bugün anlaşılabilir dünya tanımlarından ayıran şey, değer perspektifli bakıştır. Buna göre

kötü olan dünyanın bizatihi kendisi değil, kişideki dünya algısı, dünyanın insan için ifade ettiği anlamdır. Başka bir deyimle, insanın şuur/bilinç aleminde işgal ettiği yerdir (Erginli, 2006: 128)." Uludağ'ın da ifade ettiği gibi dünyaya bakış açısı "*Böylece insan dinî bir şuurla, dünyaya mahkûm olmak yerine ona hâkim olduğu ve onları yönlendirdiği, dünyevî varlık ve imkânları Allah'ın rızasına ve kendi âhiret saadetine uygun şekilde kullandığı sürece bu varlık ve imkânlar kötülenen dünyadan değildir. İnsanın maddeye mahkûm ve bağımlı olması dünyadır, ancak ona hâkim olması dünya değildir. Maddenin önde ve üstün tutulması dünya, mânanın önde ve üstün tutulması âhirettir. Şu halde dünya, ruhla nesnelere arasındaki sağlıklı ve olumsuz ilişkiden ibarettir (1994: 24)."* ya da Erginli'nin değindiği gibi "*... kötü olan dünyanın kendisi değil, insanın yaratılışında bulunan kolaylıkla maddeye/dünyaya kapılmaya yol açabilecek eğilimlerdir. Bu durum, temelde insanın gerek maddi ve gerekse manevi açıdan ihtiyaç sahibi bir varlık olması ve bu muhtaçlık durumunun farkında bulunmasıyla da sıkı sıkıya ilişkilidir (2006: 173)."* açıklamalarıyla değerlendirilebilir. Zira Hak âşıkları için dünya, kötülenip uzaklaşılacak bir mekân değil; Hakk'ın tecelligâhıdır. Dünyayı İlahî güzelliğin yansıması olarak görenler için bu mekân, Hakk'a ulaşmada bir engel değil, onun güzelliklerini yansıtan bir ayna hatta ona ulaşmada bir vasıtaadır.

Edebiyatımızda da dünyanın geçiciliğine, aldaticılığına, göz boyayıcılığına yönelik değerlendirmeler, ilk İslâmî ürünlerle baskın bir şekilde kendisini göstermeye başlamış, asırlar boyunca da mutasavvıf, âlim ve şairler tarafından bu bakış açısıyla insanlar, iyiye ve doğruya yönlendirilmeye çalışılmıştır. Kutadgu Bilig'de⁴ hükümdar Kün Togdı hakkındaki bölümün girişinde dünya ile ilgili sadeleştirilmiş şekliyle şu ifadeler yer verilmiştir:

Bu kocakarı dünya vefasız ve döneke huyludur;
edası kız gibidir, ama bakarsın yaşı büyüktür.

Bazen edası kız gibidir, tavırları güzeldir, kendini sevdirebilir
fakat tutmak istedin mi elini vermez

Seveni sevmez ondan geyik gibi kaçır;
kaçana yapışır, onun ayağına sarılır.

Bir bakarsın, süslenip kuşanarak arkandan koşar;
bir bakarsın, görmezlikten gelir, önüne bakar.

Bir bakarsın, yine yüzünü çabucak çevirir, nazlanır;
ne kadar yakalamak istersen el sürdürmez.

O çok beyleri yaşlandırdı, kendisi yaşlanmaz;
çok beyleri göçürttü, hiç susmak bilmez

(Kutadgu Bilig: 399/404).

Dünyaya yönelik bu bakış açısı 13. yüzyılda yaşamış, eserleri ve düşünce sistemiyle dünya çapında bir üne sahip âlim, mutasavvıf, mütefekkir, şair Mevlânâ'da üst düzeyde kendini göstermiştir. Dünyanın

⁴ Kutadgu Bilig'den alınmış beyitler, Yusuf Has Hacip, (2008), Kutadgu Bilig, Çev. Reşid Rahmeti Arat, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, s. 151-153'ten alınmıştır.

maddî bir varlık olarak değerlendirilmediği Mevlânâ'ya göre dünya "... ne para, ne kumaş ve ne de kadındır. Dünya Hak Teâlâ'dan gaflettir. Yani insanı Hak'tan, hakikat bilgisinden, ebedi mutluluğa giden yoldan engelleyen her şeydir. Böyle bir dünya ise insan için karanlıktır, kapalı bir zindandır. Keza, dar olduğu için insanı iki büklüm hale sokan bu dünya Mevlânâ tarafından bir berzah âlemi olarak tavsif edilerek sönmeyen ışığın, gerçek âlemin onun ötesinde olduğu beyan edilmiştir (Yetik, 1992: 102)." Mesnevî'de dünyanın ehl-i dünyaya hal diliyle nasihati şu şekildedir: "Bu kevn ü fesad âleminden murad, oluş, hile ve bozuluş da nasihattir. Oluş, sana 'Gel ben pek güzelim' bozuluş da 'Benden sakın, ben bir şey değilim!' der. Ey baharın güzelliğine hayran kalıp dudağını ısırın, sonbaharın soğukluğuna, sarılığına bak! Gündüzün güneşin yüzünü görürsün ama bir de gurub zamanı onun ölümünü düşün! Dolunayı gökleri süsler görürsün ama onun son günlerindeki hasretine dikkat et! Çocukken insan, güzelliğiyle halkın dikkatini çekerken kocayınca bu bakımdan itibarı kalmaz (Çelebioğlu, 1969: IV/63). Önce böyle oluşa dikkat et, sonunda onların değişerek bozuluşunu hatırla! Sana dünya, tuzağını göstermede; ona kapılan hamların da bıyığını yolmada! 'Eyvah, dünya bana hile etti! Yoksa aklım, bilgisiyle ondan kurtulurdu!' deme! Gerçekte bir demir toka ve zencir olan bağ ve tuzağın altın halkasını ve hamâyilini iyice gör! Bütün âlemin cüzleri de böyledir; onların evveline, âhirine bak (Çelebioğlu, 1969: IV/63)!" Mesnevî'de evrenin ve evrende yaşayanların var oluş ve bozuluşunun bir sirkülasyon halinde devam ettiği ifade edilerek insanların dünyanın sonunu görebilmelerine dünya diliyle dikkat çekilmiştir. Aynı asrın bir başka mutasavvıf şairi Yunus Emre de bir manzumesinde aynı var oluş ve bozuluşu; başlangıç ve sonu şöyle dile getirir:

Bu dünyânun meseli bir ulu şâra benzer
Velî bizüm ömrümüz bir tîz bâzâra benzer

Her kim bu şâra geldi bir lahza karâr kıldı
Girü dönüp gitmeği gelmez sefere benzer

Bu şârun evvel dadı şehd ü şekerden şîrîn
Âhir acısını gör şu zehr-i mâra benzer

Evvel gönül almağı hûblara nisbet eder
Âhir yüz döndürmeği acüz mekkâra benzer (Tatçı, 2012: 172).

Dünyanın büyük ve eski bir şehre benzetildiği manzumede, insan ömrü bu koca şehirdeki konup göçen bir pazara benzetilerek ömrün geçiciliği "tîz" sıfatıyla nitelenmiştir. Manzumede evvel ve ahir ifadeleriyle de önce görünen güzelliklerin sonra bozuluşuna değinilmektedir. Kısacası aynı görüş, iki büyük şahsiyetin gözüyle aynı doğrultuda dile getirilmektedir. Zira divan edebiyatında dünya kavramıyla bütünleştirilen Yunus'ta "acüz mekkâr" ifadesi ile dile getirilen "hilekâr, düzenbaz kocakarı" tamlaması Mevlânâ'nın "*Şehzâde ile Büyücü Kadının Hikâyesi*"nde şu şekilde kendisini gösterir: "Rüyasında çeşit çeşit hünerlerle bezeli şehzadesinin öldüğünü gören kudretli bir padişah, bu sıkıntılı durumu hayra yorar ve şehzadesi ölse bile ondan bir hatıra kalması için onu evlendirmeye karar verir. Fakat bu evlilikte amacı iyi soylu bir kız almaktır ve bunun için de bir padişah kızını değil soyu temiz bir zahidin kızını seçer. Bütün itirazlara rağmen de şehzadesini temiz soylu bu kız ile evlendirir. Fakat şehzade, kendisine âşık olan büyücü kocakarının büyüyle kocakarının âşığı olur ve onun peşinden sürüklenir, gider. Bu hal bir başka büyücünün büyüü bozarak şehzadenin eski halini almasına yardım edene dek devam eder. "Kısa özetini verdiğimiz Mesnevî'nin bu hikâyesinin sonunda şehzadenin

insanoğlunu, babasının Hz. Âdem'i, büyücü kocakarnın dünyayı ve ona çare bulan tabibin de peygamberler ve evliyalari sembolize ettiğine yönelik şöyle bir tespit yapılmıştır: "A kardeş, bil ki o şehzade sensin; bu köhne dünyaya gönül vermişsin! Kâbilli büyücü, bu dâr-ı dünyâdır; yiğitleri bile kokusuna esir etmiştir! Onun büyüü sana tesir etmeye başlayınca her an duan 'Kul eûzü' olsun. Ta ki sabahın Rabb'inden yardım dileyip gamdan, gönül darlığından kurtulasın. Bu sebepten Hz. Peygamber, halkı, büyü ve efsunuyla aldattığı için dünyaya kocakarı demiştir (Çelebioğlu, 1969: IV/122-123)." Mesnevî hikâyelerinde bu örneğin dışında dünyanın zindan, ağaç vb. farklı unsurlarla sembolize edildiği tespit edilmiştir.

Bu minvalde edebî metinlerde yüzyıllar boyunca dünya kavramı çok farklı unsurlarla sembolize edilmiş ve yeri geldikçe şairler tarafından dünyanın vasıflarına yönelik göndermelerde bulunularak dünyaya ve dünya hayatına karşı takınılması gereken tavırlar sıralanmıştır. Bu çalışmada da divan şairinin dünya algısına yönelik tespitler yapabilmek için divan şiirinin büyük şahsiyetlerinin yetiştirdiği 15., 16., 17. ve 18. yüzyıllardan birer şair seçilmiş, ilgili şairlerin divanları dünya, dehr, zemin, cihan, âlem kelimeleri dikkate alınarak baştan sona kadar taranmıştır. Ele geçen malzemeler, benzer durumları ifade edenler arasından ilgili duygu ve düşünceyi yansıtmaları açısından birkaç beyit örnek alınarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. 15. yüzyıldan Şeyhî, 16. yüzyıldan Bâkî, 17. yüzyıldan Şeyhülislam Yahya ve 18. yüzyıldan Şeyh Galib'in⁵ divanlarından seçilen beyitler üç başlık altında incelemeye alınmıştır:

1. Dünyanın Benzetildiği Unsurlar

2. Dünyanın Nitelikleri

3. Dünyaya Karşı Takınılması Gereken Tavr

1. Dünyanın benzetildiği unsurlar

Dünya sıkıntı, dert, elem sarayıdır, bir an güzellikler yaşansa da çoğu zaman sıkıntı çekilir:

Mihnet-sarây-ı dehre gelüp 'ayş u nûş iden
Bir dem hoş olsa bir nice gün derd-i ser çeker (Bâkî Divanı G163/3)

Dünya geçici, imar edilemeyecek kadar harap, belanın yağmur gibi yağdığı viran ve köhne bir sarayıdır. Bu menzili kimse tamir edemez ve bu fani saray sürekli el değiştirir:

Cây-ı âsâyiş olur sanma cihân-ı fânî
Eyleme kasd-ı 'imâret bu harâb eyvânı

Menzil-i bâr-ı belâ köhne-serâdur dünyâ
Künc-i râhat yiri zann eyleme bu vîrânı

Felegüñ kasr-ı dil-âvîzine meftûn olma
Nice mîrâsa girüpdür bu sarây-ı fânî (Bâkî Divanı Mer. 2,I/1,2,3)

⁵ Yapılan incelemelerde kullanılan beyitler şu kaynaklardan alınmıştır: Mustafa İsen, Cemal Kurnaz, Şeyhî Divanı, Ankara, Akçağ, 1990; Sabahattin Küçük, Bâkî Divanı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994; Rekin Ertem, Yahyâ Divanı, Ankara, Ankara, Akçağ, 1995; Muhsin Kalkışım, Şeyh Gâlib Divanı, Ankara, Akçağ, 1994.

Aynı zamanda dünya, kendisine bel bağlanmayacak bir mekândır, zira en ufak bir sarsıntıda yerle bir olur:

Şeyhî bekâ diler isen cân haremin imâret et
Kim bu cihân meremmeti hey demedin harâb olur (Şeyhî Divanı G69/12)

Dünya her taraftan inlemelerin yükseldiği, sıkıntıların çekildiği, haksızlıkların yapıldığı bir geçici pazar yeridir:

Kaçan mestâne gezsen çâr-sûy-ı dehri ey Bâkî
Olur ol demde peydâ her taraftan nâleler yir yir (Bâkî Divanı G190/5)

Bâkî metâ'-ı nazm ile bâzâr-ı dehrde
Cevr-i li'âm u mihnet-i eyyâm sûdumuz (Bâkî Divanı G193/5)

Dünya pazarında âşıklığı geçerli olan âşığın isteği, alıcısının sevgili olmasıdır:

Kâsid et bâzâr-ı âlemde metâ'-ı râ'icim
Ya'nî senden gayri hiç kimse harîdâr olmasın (Şeyh Gâlib Divanı Müf. 56)

Âşıkların inlemeleri ile dolu olan dünya hankâhı bu özelliği ile tıpkı bir matem yeri gibidir:

Hânkâh-ı dehr toldı nâle-i 'uşşâkdan
Câygâh-ı şîven ü menzilgeh-i mâtem gibi (Yahyâ Divanı G419/4)

Bazen de talihin ters gittiği bir mamuredir:

Dehr ma'mûresi emrindeyiken tâlî'i gör
Yıktı gönülüm evini hükmü bu vîrâna geçer (Şeyhî Divanı G22/4)

Gaflet içerisindeki insanoğlu bu dünya acuzesine âşik olup durmaktadır; ama onun yakınlığı binlerce bahth şahı yok etmiştir:

Bu pîre-zen-i dehri ki ma'sûk edinirsin
Bin şâh-ı cüvan-bahtı yele verdi velâsı (Şeyhî Divanı K6/10)

Dünya hilesine aldanmamak gereken bir kocakarı gibidir ki mert olan ondan uzak durur:

Merd isen dehr-i denî mekrine meftûn olma
Er odur kim vire bu pîre-zen-i dehre talâk (Bâkî Divanı G232/4)

Bâkî 'acûz-ı dehre er olmaz zebûn olan
Merdân-ı râh-ı 'aşk dimezler ana racül (Bâkî Divanı G304/5)

Pîre-zâl-i dehre Bâkî kimse muhtâc olmasun
Saklasun Hak kulların nâ-merde muhtâc olmadan (Bâkî Divanı G394/5)

Bâkî 'acûz-ı dehre zebûn olma key sakın

Merdâne baş ayagunı meydâne er gibi (Bâkî Divanı G503/5)

Mürîd-i 'aşk oldum ben tecerrüd ihtiyâr itdüm
Eger meyl eyler isem bir zen-i dünyâya nâ-merdüm (Bâkî Divanı G344/4)

Dünya nimetlerine karşı kanaatkâr olan Hak dostu, bu acuze dünyaya hiçbir zaman kapılmaz, zira Hakk'ın dostluğu her şeye bedeldir:

Hemân nakd-i hayât-i bî-dirîg iken annın mihri
Zen-i dünyâya Gâlib râm olur mu merd-i istignâ (Şeyh Gâlib Divanı G10/6)

Gönül, dünya acuzesine gaflet şarabını içmedikçe meyl vermez:

Mâ'il olmaz dil zen-i dünyâya bir hûb anlayup
Bâde-i gafletle medhûş olmayan itmez galat (Yahyâ Divanı G167/4)

Dünya, öyle bir efsanedir, öyle bir hayaldir ki onda çekilen üzüntü ve duyulan mutluluklar rüya gibi gelip geçicidir:

Cihân efsânedür aldanma Bâkî
Gam u şâdî hayâl-i hâba benzer (Bâkî Divanı G116/5)

Gerçekte dumanlı bir ateş olan dünya, görüntüde güzel, süslü, kubbeli bir köşktür:

Ma'nîde bir dûd peydâ kılmış âteşdür cihân
Sûretâ bir hûb kâşî kubbelü kâşânedür (Bâkî Divanı G136/4)

Dünya yedi başlı ejderha olarak tanımlanan felek tarafından sarmalanmış bir hazinedir:

Felek bir ejdehâ-yı heft-serdür
Tolanmış genc-i dünyâyı ser-â-pây (Bâkî Divanı G519/2)

Dünya açıp solan, kimseye fayda vermeyen, uğruna çekilen sıkıntı ve eziyetlerin boşuna olduğu bir güldür, yani kokusu uğruna dikenine katlanmak boşunadır:

Dirîgâ gül-i dehr hârına değmez
Felek humm hamrı humârına değmez (Şeyhî Divanı G82/1)

Gönül umma dünyâ gülünden koku kim
Yüzü anun âh-ı hezârına değmez (Şeyhî Divanı G82/3)

Kimi beyitlerde de gülüne ulaşlamayan bir dikenliktir:

Gül-i maksûdı il buldı benüm zâr olduğum kaldı
Bu hâristân-ı 'âlemde dil-efkâr olduğum kaldı (Yahyâ Divanı G435/1)

Dünya, uğruna çabalamaya değmeyecek bir hazinedir:

Bu gencîneden gözleme nûş-dârû

Ki tiryâk ise zehr-i mârnâ değmez (*Şeyhî Divanı G82/4*)

Dünya konulup göçülen bir han gibidir. Yolcu gider han kalır:

Dünya ribâtında çün yolcu konuksun bugün
Tanla göçüp gidicek kala yerinde ribat (*Şeyhî Divanı G87/6*)

Dünya misafirhanesinin daha temeli atılmadan aşk yolunun çileli bir yol olduğu bellidir.

Şâh-râh-ı 'aşkda câna konardı derd ü gam
Dahı bünyâd olmamışdı dehr mihmân-hânesi (*Yahyâ Divanı G437/4*)

Dünya, Hakk'ın tecelli noktasıdır:

Hüsn ma'nîsine bu cân u cihân sûrettir
Yüzün âyînesi ol sûrete ma'nî mi değil (*Şeyhî Divanı G106/4*)

Dünya cefa çektiren bir deve benzer, onun verdiği bu cefaya tahammül edilmelidir; çünkü bu, herkesin cefadan nasibini aldığı bir hikâyedir:

Şeyhî bu div-i dehr cefâsın tahümmül et
Bir kissadır bu gussa ki her ins ü cân çeker (*Şeyhî Divanı G58/7*)

Dünya bir gaflet uykusu, geçici bir rüya, bir görüntüler âlemidir:

Hâb ü hayâl-i gafleti 'âlem sanır gören
Mir'ât içinde sûret-i âdem sanır gören (*Şeyh Gâlib Divanı G245/1*)

Sûret-i ikbâl-i dünyâ aldatır gâfilleri
'İşret anlarlar anı Yahyâ hayâl-i hâb iken (*Yahyâ Divanı G272/5*)

Dünya, yanına yaklaşılmayan, girdaplarla dolu bir denizdir:

Hîç revâ mıdır gam-ı dünyâyâ düşmek ey gönül
Bir kenârına erilmez bahr-ı pür-gird-âb iken (*Yahyâ Divanı G272/4*)

Dünya bir geçit, bir boğaz gibidir:

Geldün çü bu tengnâ-yı dehre
Mahlas ide gör Ali Rızâ'yı (*Yahyâ Divanı K5*)

Geçici zevklere aldanan gönül için dünya, günün gün edildiği bir oyun yeridir:

Güler oynardı dil bâzîçegâh anları dünyâyı
Kamı ol şevkler ol üns ü hâletler o âlemler (*Yahyâ Divanı G117/2*)

Bu dünya vefa tohumunun ekilmediği, safanın derilmediği ve sevincin de hasıl olmadığı bir ekin tarlasıdır:

Vefâ tohmı ekilmez mi bu 'âlem kiştârında

Safâlar kesb olunmaz mı ferahlar hâsıl olmaz mı (Yahyâ Divanı G394/2)

Yerine göre de dünya, âb-ı hayatın arandığı zulmetler âlemidir:

Bu dehr zulmetinde ger âb-ı Hızır gerek
Câm-ı cihân-nümâyile 'ayş-ı Sikender et (Şeyhî Divanı G9/4)

Bazen de dünya, sevgilinin güzelliği ile anlam bulan ve her bir harfi bin kişiye ders olan bir sayfaya benzetilerek olumlu özellikleriyle ele alınır:

Cihân hüsnü yüzünden bir varaktır
Ki her bir harfi bin câna sebaktır (Şeyhî Divanı G30/1)

Muhabbet meyini içenlerin safa bulduğu bir meyhaneye; neşe tedarik edilmek istenen bir içki meclisine benzetilen dünya, geçici zevklerin tedarik edilmesi noktasında da olumlu bir anlam taşır:

Humhâne-i cihânda mahabbet meyin içen
Sâfi safâ bulan durur ayruğı dürdden (Şeyhî Divanı K7/23)

Şikeste bir sıfâl olsun nemiz var sâgar-ı Cemde
Garaz bir neş'e tahsil eylemekdür bezm-i 'âlemde (Yahyâ Divanı G335/1)

Metinlerden hareketle dünyanın; viran, köhne bir saraya, geçici bir pazar yerine, bir hana, hankâha, kocakarıya, efsaneye, yedi başlı ejderhaya, gül bahçesine, dikenliğe, hazineye, deve, meyhaneye, rüyaya, görüntüler âlemine, denize, oyun yerine, ekin tarlasına benzetilerek geçici güzelliklerle aynı zamanda gam ve kederle dolu, aldatıcı bir mekân olduğuna dikkat çekilmiştir. Bunların dışında âlem olarak da adlandırılan dünya, şairler tarafından Allah'ın tecelli ettiği bir varlık, bir ayna olarak değerlendirilmiştir. Bir misafirhane olan dünyada insan geçici bir mekânda olduğunun farkına varmalı ve ona göre davranmalıdır. Aynı zamanda İlahî güzelliğin bir yansıması olarak değerlendirildiğinde de özellikle arifler tarafından dünya, ibretlerle ve sırlarla dolu bir mekân halini almaktadır. Onun için uçsuz bucaksız ve sonu hüsrân olan dünya denizinin her bir zerresinde Allah'ı ve onun güzelliklerini görebilmek insanın vazifesi olmalıdır. İşte bu anlayışla da dünya terimi, genelde şairler tarafından daha çok dinî ve tasavvufî bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

2. Dünyanın nitelikleri

İnsan ve dünyanın yaratılış sebebi "lâ ilâhe illallâh" sırrının mazharı olmaktır:

'Âlem ü âdemin zuhûru nedir
Mazhar-ı lâ ilâhe illallâh (Şeyhî Divanı K1/5)

Dünya sebatsızdır, kararsızdır, temelsizdir, vefasızdır ve dünyanın bu hallerine vakıf olmak gerektir:

Ey pâ-y-bend-i dâmgeh-i kayd-ı nâm u neng
Tâ key hevâ-yı meşgale-i dehr-i bî-direng (Bâkî Divanı Mer.1/1)

Gam çeken mâl ü metâ' -ı dehr-i bî-bünyâd için
Neydügin bilse me'âl-i hâl-i dünyâ kâşkî (Bâkî Divanı G496/4)

Rûy u mûy-ı yâre benzer nesne dahı görmedüm
Gerçi gördüm bî-vefâ dünyâda nice mâh u sâl (Bâkî Divanı G293/2)

Misafir olunan bu cihandan adalet ummak, dört dörtlük bir saadet beklemek doğru değildir:

Dört üstü dört olur mu safâ bu cihânda kim
Merbût-ı çarmîh-i anâsır bulunmuşuz

Dâd alma mümkün idi felekde yâ neyleyim
Birkaç zamân içinde müsâfir bulunmuşuz (Şeyh Galib Divanı G126/3, 4)

Dünyada mutluluk ve üzüntü; iyi ve kötü; gam ve ferah; varlık ve yokluk iç içedir:

Gehî vuslatda 'âşık gâh mehcûr
Bu dünyâdur gehî mâtem gehî sûr (Bâkî Divanı G132/4)

Câm-ı cihân-nümân yüzünü pâk tut müdâm
'Âlemde nîk ü bed ferah u gam gelir gider

'Âşık gerek ki sıdk ile sâbit-kadem dura
Yoksa hezâr-bâr bu 'âlem gelir gider (Şeyhî Divanı G52/3, 4)

Gamm-ı dil tagyîr-i vaz' itse eger devr-i zamân
Her kişi dünyâda geh mahzûn olur geh şâd-mân (Bâkî Divanı KT19/2)

Hep müsâvî görünür bûd u nebûd-ı 'âlem
Ben terâzûya vücûd u 'ademin çok çekdim (Şeyh Gâlib Divanı G223/3)

Cihân-ı bî-sebât içre gam u şâdî berâberdir
Eger şâd olmadunsa gam degül Yahyâ hazîn olma (Yahyâ Divanı G312/5)

Dünyanın cefa ve sıkıntısı sadece gönül aynasını değil İskender'in dünyayı gösteren kadehini bile kırar:

Seng-i cefâ-yı dehr ile mir'ât-ı dil degül
Câm-ı cihân-nümâ-yı Sikender şikest olur (Bâkî Divanı G98/4)

Dünya geçicidir, gününü gün etmek gereklidir:

Sâkî mey-i Bâkî'yi getir bezme safâ vir
Çün kâr-ı cihân 'âkıbetü'l-emr fenâdur (Bâkî Divanı G106/7)

Dünyanın süsleri, ziynetleri su üzerindeki resim gibidir ve bu geçici süslere meftun olmamalıdır:

Bilirken bî-bekâ olduğun âb üzre olan nakşın
Bu meftûnluklara ârâyiş-i dünyâ mıdır bâ'is (Yahyâ Divanı G34/3)

Bu geçici âlemin ömrü tıpkı kısa bir gezintiye benzer bundan dolayı gam çekmek yersizdir:

Eglenilmez diyü gam çekme bu fânî dünyede
Tut ki bâg-ı 'âleme seyrâna geldün ey gönül (Yahyâ Divanı G219/3)

Bu sonu yokluk olan dünyanın hallerini içindeyken kimse anlayamaz:

Hep cân atıyor halk fenâ mülküne ammâ
Bir hârice çıkmaz ki ne halet var içinde (Şeyh Gâlib Divanı G296/2)

Zira görünüşte süslü olan bu dünya, sonunu göstermeden insanı aldatır:

Seni bir sûret-i zîbâ ile aldar ammâ
'Âkıbet sana ne yüz göstere dünyâ göresin (Bâkî Divanı G384/6)

Bu geçici dünya bir tek onun hallerini bilen ehl-i irfanı ortadan kaldıramaz:

Felekler farkına basdı kadem devründe fazl ehli
Nice pâ-mâl ide dünyâ-yı fânî ehl-i 'irfânı (Bâkî Divanı K5/18)

Dünya alçaktır, onun önünde baş eğmemek gereklidir; zira tevekkül, güven hep Allah'adır:

Geç otur sedd-i Sikender gibi künc-i 'uzlete
Başun egme dehr-i dúnun efsar-i Dârâsına (Bâkî Divanı G408/6)

Baş egmezüz edâniye dünyâ-yı dún için
Allâhadur tevekkülümüz i'timâdumuz (Bâkî Divanı G192/2)

Dünya halas olunamayan engellerle dolu bir mekândır:

Kemend-endâz-ı dehrün kimse bendinden halâs olmaz
Zamâne gösterür Behrâm olursan 'âkıbet gûmı (Bâkî Divanı G484/5)

Dünya kimine safa, zevk ve eğlence yeri kimine de gamlı bir zindan olacak kadar zıt özelliklere sahiptir:

Bu cihân kimine kasr-ı tarâb u 'ayş u safâ
Kiminün mihnet ile başına zindân ancak (Bâkî Divanı G238/3)

Dünyanın geçiciliği ve faniliğine en güzel örnekler efsanevi kahramanların sonudur. Tıpkı İran şahları Dârâ ve Behram'da⁶ olduğu gibi:

Devlet-i dâr-ı cihân devr-i zamân ey Bâkî
Pâydar olmadugin kissa-i Dârâdan bil (Bâkî Divanı G299/5)

Cihân mülkinden ey Bâkî ne hasıl
Bilürsin behre-i Behrâm-ı Gûrı (Bâkî Divanı G511/5)

⁶ Behram'ın bir av esnasında yaban eşiği kovalarken bir çukura düşüp öldüğü (Pala, 2014: 63); Dârâ'nın da İskender'in bir hilesi sonucu mabeyincisi tarafından zehirlenerek ödürüldüğü (Pala, 2014: 106) rivayet edilir.

Sıkıntı ve eziyet ile dolu dünyanın hiç vefası yoktur:

Dehr-i pür-kahrıla mihr ile vefâ yokdur hiç
Bir nefes câmdır ancak gönül ârâm-gehi *(Şeyhî Divanı G197/5)*

Ayrılığın sıkıntısı ve dünyanın karmaşasından kurtulmanın tek yolu ölümdür:

Uçurdum murg-ı câmi âşiyân-ı 'âlem-i tenden
Halâs oldum gam-ı hicrân ile gavgâ-yı 'âlemden *(Yahyâ Divanı G296/1)*

Aлчақ dünya, sahte süs ve yıldızlarla doludur, onun güzellikleri insanı aldatmamalıdır:

Dünyâ-yı denî kim toludur nakş-ı muzahref
Aldamasun inende seni hüsn ü behâsı *(Şeyhî Divanı K6/7)*

Dünya, kişiyi gerçek güzelliği seyretme işinden alıkoymabilecek bir değere ve öneme sahip değildir. Bitip tükenmez bir kavga yeridir:

'Âlem dedigin senin ne manâ bilsem
Bitmez mi tükenmez mi bu gavgâ bilsem
Bir şâm u seherdir ki mükerrer dâim
Olduk ne için mahv-ı temâşâ bilsem *(Şeyh Gâlib Divanı R/44)*

Dünyada var olan her şey aslında yoklukta gizlidir, tek var olan şey Hakk'tır:

Yokdur nazar olsa bu cihânda ne ki var
Var yokdan olup yokluga geldi tekrâr
Var var bula gör anı ki yok yok Allâh
Yoklukda bulundu yog imiş var ise yâr *(Şeyh Gâlib Divanı R/46)*

Dünya Hakk'ın tecelligâhıdır ve içinde nice gizemler, sırlar taşımaktadır:

Cihânda nice sır var kimse bilmez
Bilinmek olsa da farza denilmez *(Şeyh Gâlib Divanı G112/1)*

Âlemin mahiyeti neyin hoş sedasında gizlidir, ney gurbetteyse dünya gurbetin ta kendisidir:

Dinle nây-ı hoş-sadâyı anla 'âlem neydiğin
Nâle-i 'uşşâkdan fehm eyle âdem neydiğin *(Yahyâ Divanı Müf. 67)*

İyi-kötü, güzel-çirkin, varlık-yokluk gibi zıt unsurları içinde barındıran dünya kararsızdır ve sürekli değişim içerisindedir. Dünya misafirhanesi fanidir ve bu fani âleme insan gönül vermemelidir. Şairler ise bu durumu ve dünyaya karşı takınılması gereken tavrı şöyle dile getirir:

3. Dünyaya karşı takınılması gereken tavır

Bâkî, kendisine vefasız dünyaya meftun olmamayı öğütler; zira dünya görüldüğü gibi değildir:

Dehre meftûn olma ey Bâkî felek râm oldı tut

Bî-vefâ dünyâ hele ben bildüğüm dünyâ mıdur (Bâkî Divanı G123/5)

Akıllı olan, mert olan dünyanın güzelliklerine aldanmaz; çünkü dünyadan kimse bir kazanç sağlamamıştır:

İşve-i dehre gönül virmez o kim 'âkıldür
Almadı behre begüm kimse bu dünyâdan bil (Bâkî Divanı G299/4)

Gerçek erdir bakmayan nakş-ı nigâr-ı 'âleme
Mâ'il-i ârâyış-i dünyâ degilsen merdsin (Yahyâ Divanı G290/3)

Ahiretin huzurlu, güvenli menziline varmak için dünyanın güzelliklerinden feragat etmek gerektir, mutluluk uzlet erbabındadır:

Menzil-i âsâyış-i 'ukbâya istersen vüsûl
Hubb-i dünyâdan ferâgat gibi olmaz togrı yol
Şâdmân erbâb-ı 'uzletdür hemân Bâkî melûl
Ger huzûr itmek dilersen ey Muhibbî fârig ol
Olmaya vahdet makâmı gûşe-i 'uzlet gibi (Bâkî Divanı T4/V)

Dünya devletinin ömrünü kıskanmamak lazımdır, dünya gaflet uykusu içerisindeki kısa bir rüya gibidir:

Reşk itme 'ömr-i devlet-i dünyâya Bâkîyâ
Kim hâb-ı gaflet içre hemân bir hayâldür (Bâkî Divanı G96/5)

Devlet-i dünyâ hayâl-i hâba benzer nesnedür
Baht-ı bî-dâr isteyenler terk-i hâb itmek gerek (Bâkî Divanı G256/3)

Dünya devleti için gamlı ve mutlu olmak yersizdir; çünkü dünyanın halleri değişkendir:

Devlet-i dünyâ için hergiz ne gam-gîn ol ne şâd
Ber-karâr olmaz bilürsin hâl-i 'âlem ey gönül (Bâkî Divanı G300/3)

Akıllı olan kişi geçici olan dünya malı ve geçici maddî nimetler ile gururlanmamalıdır:

Âkil oldur gelmeye dünyâ metâ'ından gurûr
Müddet-i devr-i felek bir demdür âdem bir nefes (Bâkî Divanı G211/4)

Al gönlümü âyîne-i manâdır bu
Senden bana bir sûret-i ranâdır bu
Hattın gelip ey mâh utanırsın bir gün
Hüsnünle gurûr etme ki dünyâdır bu (Şeyh Gâlib Divanı R31)

Dünya rahat yüzünün olmadığı bir gamhanedir, bu alçak dünyanın talibinin bu gaflet uykusundan uyanması gerektir:

Hâb-ı gaflet nice bir ey tâlib-i dünyâ-yı dîn

Var ise râhat yiri sandun bu mihnet-hâneyi

(*Bâkî Divanı G509/5*)

Önü sonu yokluk olan dünyayı boş vermek gerektir; zira bu yokluk içinde tek varlık sevgilidir:

Sâkî beri sun şarâb-ı bâkî
 K'uram kademinde arşa sâkî
 Ne râh durur bu râhat-efzâ
 Kim ruha verir hayât-ı bâkî
 Ne şerbet olur ki lezzetinden
 Cân zevkin alır gönül mezâkî
 'Âlem dolu fitnedir edelden
 Kaşın gözün ile ittifâkî
 Âhım feleğe bir od bıraktı
 K'irürdü güneşe ihtirâkî
 Taşın içi taşa dağla dağ
 Yazsam gam u şerh-i iştîyâkî
 Bununla ki tâkatüm durur tâk
 Döymez gücüme cihân nitâkî
 'Âlem ki önü sonu 'ademdir
 Niçin kamu tâkî vü rivâkî
 Cân ile cihân 'acüzesine
 Bildinse bu remzi ver talâkî

Kim yok bu diyâr içinde deyyâr

Var iste ki yârdır ne kim var

(*Şeyhî Divanı Mus.3/4*)

Dünyanın önü sonu yokluktur ve onun için gam çekmek gereksizdir:

Seher gülşende âvâz-ı negamdır
 Gel ey bülbül cihân için ne gamdır

Ganîmet gör vücûdun bir nefes kim

Hakîkat gözlesen 'âlem 'ademdir

(*Şeyhî Divanı G33/1, 2*)

Kâmil olan insan dünya sıkıntıları ile hem-hâl olmamalıdır:

Görün mâhî ki bedr olmayacak noksân-pezîr olmaz

Muhassal cevri-i dehri çekmez illâ kim kemâl ehli

(*Yahyâ Divanı G445/2*)

Sevgili yerine dünyayı gözeten, âb-ı hayat yerine boş hayal peşinde koşan gibidir:

Der-i cânân koyup cihân gözeden

Âb-ı hayvânı kor serâba gider

(*Şeyhî Divanı G48/6*)

Yine dünyadaki her şey bir hayal gibidir ve batıl olan bu hayalin peşinden koşmak boş bir iştir:

Hakkâ cihân içindeki cümle hayâldir

Bâtil hayâle bunca muhabbet ne fâyide

(Şeyhî Divanı G151/6)

Alçak dünyaya âlimler dayanmaz. Onun bir rüzgâr gibi gelip geçtiğini ancak pak din olanlar anlar:

Dünyâ denî durur ana dâna dayanmaya

Bâd anlayan bu hâki zihî pâk-dîn ola

(Şeyhî Divanı G157/4)

Gönül ehli dünya işlerine dalmamalıdır:

Dehrin iki kadehle degil kâr u bârını

Bilme cihân umûrunu rind-i cihân isen

(Şeyh Gâlib Divanı G182/4)

Beyitlerde de görüldüğü gibi şairler, boş bir hayal olan veya geçici bir heves olan bu dünyaya meyil verilmemesini ortak bir duygu ve düşünce ile dile getirirken gönül ehli olanların, Hak dostu olanların, âlimlerin ve kâmillerin bu boş hayalin peşinde gitmeyeceğini de vurgulamışlardır. "Dünyâ yok olup giden bir gölge, kul ile Mevlâ'sı arasında bir perdedir. Hakîki kul, onun sevgisinin zerresini bile kalbine koymaz (Erginli vd. 2006: 188)" Açıklaması da bunu doğrular niteliktedir.

Sonuç

Üzerinde çalışma yapılan divanlardan tespit edildiği kadarıyla dünya dikenlikten gül bahçesine, rüyadan gölgeye, acuzeden yılana-ejderhaya, viran bir saraydan bir ekin tarlasına kadar pek çok nesneye benzetilmiş ve bu benzetmeler aracılığıyla da dünyanın olumsuz özelliklerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca yeri geldikçe insanlara gerekli uyarılarda bulunulmuştur. Hemen hemen her zaman zemmedilen dünya, metinlerde dinî ve tasavvufî yönüyle ele alınmıştır. Şairler dünyanın vefasız, kararsız, temelsiz, adaletsiz, geçici süslerle dolu, aldatici ve göz boyayıcı şeklinde nitelendirilen olumsuz özelliklerine dikkat çekerken bu dünya hayatına aldanmayacak olanların basiret sahibi âlimler ve kâmiller olduğuna değinmişlerdir. Buna binaen bazı örnek beyitlerde de dünyanın Hakk'ın tecelligâhı olduğu vurgulanmış ve dünyanın manasının Allah'ta gizli olduğuna, onun için dünyanın süslerinin, güzelliklerinin, hatta eza ve cefasının iyi temaşa edilmesi gerektiğine, asıl vatan olan ahirete varmada dünyanın bir geçit olduğuna ve bu noktada dünya hayatının güzel değerlendirilmesi gerektiğine nasihat edasıyla dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda şu ifadeyi kullanmak mümkündür: Metinlerde kötülünen, uzak durulması tavsiye edilen dünya kişiyi Hakk'tan uzak tutan, onu ahiret amellerinden alkoyan dünyadır. Gerçekte dünya güzelliklerle dolu bir mekândır; fakat bu mekân insanı Hakk'a yöneltme noktasında değerli bir hal almaktadır. Önemli olan da dünyadaki bu güzelliklerde Hakk'ı görebilmek, onun ayetlerini hissedebilmektir.

Kaynakça

- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayınları.
- Çelebioğlu, Â. (1969). *Mesnevî-i Şerîf Ash ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfi Tercümesi*, C. 2, İstanbul: Sönmez Neşriyat.
- Erginli, Z. (Ed.). (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalem Yayınları.
- Erginli, Z. (2006). "Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünyâ Algısına Tolu Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, s. 117-181.
- Ertem, R. (1995). *Yahyâ Divanı*, Akçağ, Ankara.
- İmam Gazâlî. (1989). *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, (Çev. Ahmed Serdaroğlu), C. 3, İstanbul: Bedir Yayınevi.

- İmam Gazâlî. (2003). *Kalplerin Keşfi*, (Çev. Ali Kaya), İstanbul: Semerkand Yayınları.
- İsen, M. , Kurnaz, C. (1990). *Şeyhî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İmam Nevevi. (2016) *Riyâzü's-Sâlihîn*, (Çev. Prof. Dr. M. Emin Özafşar, Prof. Dr. Bünyamin Erul), C. 1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kalkışım, M. (1994). *Şeyh Gâlib Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Schimmel, Annemarie. (2001). *İslamın Mistik Boyutları*, (Çev. Ergun Kocabıyık), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Pala, İ. (2014). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tatçı, Mustafa. (2012). *Dîvân-ı İlâhîyât*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Uludağ, S. (1994). "Dünya" *DİA*, C.10, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, s. 22-25
- Yetik, E. (1992). "Mevlânâ'nın Dünya Görüşü ve Topluma Bakışı" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 6, s. 101-108.
- Yusuf Has Hacip. (2008). *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım.
- <http://www.tdk.gov.tr> E. T: 15.01.2019
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir> E. T: 10.01.2019